

is stated that the main content of political corruption is corrupt forms of dynamic policy implementation, abuse of power, lobbying for political and economic decisions beneficial for corporate groups, political patronage, bribery, etc. The content is also a set of different in content and degree of public danger of illegal acts committed to achieve political goals, significantly affect the formation and functioning of government and administration, their adoption and implementation of political decisions, distorting the political and economic course of the state. It is concluded that political upheavals, deepening the gap in the social stratification of society, criminalization of all spheres of public life, manifestations of regional separatism, confessional and other confrontation - this is not a complete list of consequences of political corruption in Ukraine. The presence of the above negative phenomena indicates the low efficiency of legal regulation of social relations, internal threats to both man (citizen), society and the state, and the threat of degradation of the legal system of the state. This is a consequence of the existing political corruption in Ukraine, a manifestation of the fact that the legal system of Ukraine does not meet the new requirements of society.

Keywords: *corruption, national security, Constitution, rights and freedoms, politics.*

УДК 342.8/573

DOI 10.31733/2078-3566-2021-2-46-50

Лілія СЕРДЮК®

кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ПОНЯТЬ «ЮРИДИЧНІ ГАРАНТІЇ ВИБОРЧИХ ПРАВ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ» ТА «ЮРИДИЧНІ ГАРАНТІЇ ПРАВА ГРОМАДЯН УКРАЇНИ НА УЧАСТЬ У ВСЕУКРАЇНСЬКОМУ ТА МІСЦЕВОМУ РЕФЕРЕНДУМІ» У СУЧАСНІЙ ДОКТРИНІ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА

Предметом наукового аналізу стали відображені в сучасній правничій науці судження вчених про такі складові конституційно-правового статусу людини і громадянина, як гарантії прав і свобод людини, юридичні гарантії прав людини, гарантії всеукраїнського референдуму, гарантії референтного процесу та механізм здійснення народовладдя. На основі цього обґрунтовано та сформульовано авторські дефініції понять «юридичні гарантії виборчих прав громадян України» та «юридичні гарантії права громадян України на участь у всеукраїнському та місцевому референдумі».

Ключові слова: *гарантії прав і свобод людини, юридичні гарантії прав людини, гарантії всеукраїнського референдуму, гарантії референтного процесу, механізм здійснення народовладдя, юридичні гарантії виборчих прав громадян України, юридичні гарантії права громадян України на участь у всеукраїнському та місцевому референдумі.*

Постановка проблеми. Важливим завданням науки конституційного права є уточнення її понятійного ряду. Однією зі складових цього процесу є категорії «юридичні гарантії виборчих прав громадян України» та «юридичні гарантії права громадян України на участь у всеукраїнському та місцевому референдумі», розкриття змісту яких дозволить отримати найбільш повне уявлення про досліджувані явища правової дійсності.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Питання змістовної наповненості понять «юридичні гарантії виборчих прав громадян України» та «юридичні гарантії права громадян України на участь у всеукраїнському та місцевому референдумі» – не нове для доктрини конституційного права. Воно знайшло своє відображення у численних наукових працях і навчальних виданнях, присвячених конституційно-правовому

© Сердюк Л. М., 2021

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-1732-8737>

liliyadp255@gmail.com

статусу людини і громадянина.

На особливу увагу в контексті теми дослідження заслуговують наукові праці таких вітчизняних правників, як Г. Мурашина, В. Погорілко, О. Тодика та В. Федоренко.

Метою цієї статті є обґрунтування авторських концептів «юридичні гарантії виборчих прав громадян України» та «юридичні гарантії права громадян України на участь у всеукраїнському та місцевому референдумі».

Досягнення визначеної дослідницької мети зумовило необхідність використання такої теоретичної інструментарію:

1) діалектичного методу пізнання, що ґрунтується на ідеї взаємозв'язку та розвитку досліджуваних явищ з іншими державно-правовими феноменами, як-от: політичні права громадян України, конституційно-правові норми та конституційно-правові відносини;

2) формально-логічних методів аналізу та синтезу, гносеологічні можливості яких дозволяють виокремити суттєві ознаки понять, а також сформулювати їх (понять) дефініції;

3) спеціально-юридичного та герменевтичного методів пізнання, що дозволяють розкрити зміст приписів конституційного законодавства.

Виклад основного матеріалу. Важливе методологічне значення в плані пізнання обраного предмета дослідження мають конституційно-правові приписи, закріплені в ст. 1 та ч. 2 ст. 3 Основного Закону Української держави. Зміст першого зводиться до визнання України суверенною і незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою [1]. У наведеній юридичній конструкції важливими І. Сердюк вважає дві взаємопов'язані між собою сутнісні складові (їх ще називають принципи) Української держави, а саме: демократична держава і права держава. Зміст принципу демократичної держави, на думку правника, виявляється в таких найважливіших аспектах: 1) визнанні Українського народу носієм суверенітету й єдиним джерелом влади, включно з установчою; 2) реальній можливості формування громадянами представницьких органів публічної влади шляхом виборів; 3) гарантованій можливості вирішення громадянами найважливіших питань загальнодержавного та місцевого значення шляхом референдумів; 4) дотриманні прав людини у процесі здійснення законодавчо визначених повноважень органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами [5, с. 114-115].

Принцип правової держави, як стверджує вчений, означає: 1) панування права (тобто, верховенство права, а не закону) в усіх сферах суспільного життя, включно з політичною; 2) визнання суб'єктом правотворчості Українського народу; 3) пріоритетність виконання державою обов'язку з утвердження та забезпечення прав і свобод людини, що знаходить свій вияв як у їх визнанні та законодавчому закріпленні, так і створенні дієвих механізмів їх реалізації, охорони та захисту; 4) утвердженні верховенства Конституції України як правового акта найвищої юридичної сили [5, с. 115].

Другий припис визначає характер взаємовідносин людини і де-юре України як демократичної і правової держави. Згідно з уміщеними у вищезгаданій статті нормативно-правового акта деонтичними судженнями загального характеру «Права і свободи людини, а також їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [1].

Аналіз вищенаведених суджень про правову державу в аспекті предмета дослідження є свідченням того, що цьому явищу державно-правової дійсності іманентна така риса, як визнання та гарантування основних прав і свобод людини. Тобто, держава має створювати такі умови і вживати таких заходів, які забезпечують переведення потенційних можливостей людини і громадянина у реальність. Саме ці явища в теорії прав людини розглядають як механізм забезпечення прав людини або гарантії прав людини.

Під гарантіями прав і свобод людини розуміють такі явища, які сприяють здійсненню прав і свобод людини, забезпечують їх охорону та захист [1, с. 12]. Наведене теоретичне положення щодо гарантії прав і свобод людини хоча й дає уявлення про їх призначення, проте є надто абстрактним у частині змісту цього феномену, а отже, потребує своєї конкретизації.

Необхідний ступінь такої конкретизації містить дефініція досліджуваної категорії, сформульована Г. Христовою. Правник під гарантіями прав людини розуміє систему загальних і спеціально-юридичних засобів та інститутів, спрямованих на сприяння реалізації прав людини, а також забезпечення їх всебічної охорони та захисту від порушень [7, с. 53].

Ми підтримуємо позицію дослідниці щодо змісту поняття юридичних гарантії прав людини, проте вважаємо, що вона потребує певного уточнення в частині включення до обсягу цієї категорії інститутів, а також їх спрямованості як такої. Потреба в уточненні вищенаведеного теоретичного положення зумовлена, по-перше, багатозначністю слова «інститут» як самостій-

ного терміна або ж складової словосполучення, зміна смислового навантаження якого прямо залежить від контексту (наприклад, інститут права є структурним елементом системи права і може розглядатися як юридичний засіб; натомість різноманітні суб'єкти права (наприклад, органи публічної влади, їх посадові і службові особи за жодних обставин не можуть визнаватися юридичними засобами. І справа тут не стільки в правильності граматичної конструкції, скільки в морально-етичному та філософському аспектах: ідеологія правового державного устрою визнає суб'єкта права цілком, а не засобом її досягнення); по-друге, різні соціальні та державні інститути, як такі (у значенні суб'єктів права), не мають спрямованості, адже остання властива їх діяльності. Тому коректніше говорити не про інститути як складову юридичних гарантій прав людини, а про діяльність цих інститутів, заходи, що ними вживаються.

Огляд доктринальних джерел і навчальної літератури, присвяченої юридичним гарантіям права громадян України на участь у референдумі, свідчить про те, що вчені використовують різні терміно-поняття, що відображають досліджуване явище державно-правової дійсності. Так зокрема, В. Погорілко та В. Федоренко – автори монографії «Референдуми в Україні: історія та сучасність» – окремий її підрозділ присвятили гарантіям всеукраїнського референдуму. Узагальненим результатом їх дослідження стали такі умовиводи вчених:

1. Виходячи з пріоритету прав та свобод особи і громадянина, держава не тільки закріплює інститут всеукраїнського референдуму, а й бере на себе обов'язок гарантувати кожному громадянину України право на участь у всеукраїнському референдумі;

2. Гарантії всеукраїнського референдуму визначаються комплексом умов та засобів, що забезпечують громадянам України, наділеним виборчим правом, реально усвідомлювати свободу волевиявлення на всеукраїнському референдумі [3, с. 148-149].

Аналіз обґрунтованих ученими теоретичних положень свідчить про те, що зміст поняття гарантій всеукраїнського референдуму вони зводять до комплексу умов і засобів, які забезпечують громадянам України не можливість волевиявлення, у результаті якого вирішуються найважливіші питання загальнодержавного значення, що відповідає меті референдуму, а лише усвідомлення свободи такого волевиявлення.

У більш пізньому виданні цих авторів, зокрема, навчальному посібнику «Референтне право України», використано відмінне від вищезгаданого терміно-поняття – «гарантії референтного процесу», а також сформульовано таку його дефініцію: «це нормативно визначені засоби забезпечення використання, дотримання, виконання і застосування процесуальних норм референтного права» [4, с. 270]. Найвні термінологічні та змістовні відмінності вищезгаданих понять значною мірою були знівельовані такою тезою вчених, що фактично копіює судження про гарантії всеукраїнського референдуму; «Сутність і зміст гарантій референтного процесу в Україні визначається комплексом (механізмом) умов та засобів, що забезпечують громадянам України, які мають право на участь у референдумі, реально усвідомленої свободи волевиявлення на всеукраїнському та місцевих референдумах» [4, с. 270].

О. Тодика у своїй монографії «Народовладдя на трансформаційному етапі розвитку держави і суспільства» використовує терміно-поняття «механізм здійснення народовладдя», розуміючи під ним втілення волі народу через форми безпосередньої демократії, органи державної влади та органи місцевого самоврядування на основі норм Конституції і законодавства в межах організаційних форм і методами, визначеними законом [6, с. 148].

У пізнавальному плані важливе значення мають і ті судження дослідниці, що відображають елементний склад цього механізму, причому окремі з них носять доволі суперечливий характер. Так, зокрема, вчена наголошує на тому, що форми безпосередньої демократії як один із найважливіших елементів волевиявлення народу, ми не можемо відносити до цього механізму, оскільки вибори, референдуми – це не інституції, а форми безпосереднього волевиявлення громадян [6, с. 148].

Нижче автор відзначає, що механізм здійснення народовладдя включає форми безпосередньої демократії, інституційний механізм (органи державної влади та органи місцевого самоврядування), нормативний блок, організаційний [6, с. 158].

Не вступаючи в полеміку з приводу такого структурного елементу механізму здійснення народовладдя, як форми безпосередньої демократії, лише зауважимо, що без суб'єктної складової цей механізм функціонувати не зможе. Водночас, з погляду теорії юридичних засобів (а саме цей термін, що правда у поєднанні з іншим – «умови», є визначальним при формулюванні дефініції поняття юридичних гарантій прав людини – авт. Л. Сердюк), суб'єкти права, включно з тими, які наділені владними повноваженнями, виходять за межі обсягу цього поняття. Автор послідовно обстоює тезу про те, що різноманітні суб'єкти права (приміром, органи публічної влади, їх посадові і службові особи за жодних обставин не можуть визнаватися юридичними засобами. І справа тут не стільки в правильності граматичної

конструкції, скільки в морально-етичному та філософському аспектах: ідеологія правового державного устрою визнає суб'єкта права цілню, а не засобом її досягнення).

Отже, саме суб'єктна складова механізму здійснення народовладдя є підставою для відмежування його від близької за обсягом категорії, що складає предмет нашого дослідження.

Г. Мурашин – один із співавторів колективної монографії «Конституційно-правові форми безпосередньої демократії в Україні: проблеми теорії і практики», з приводу питання, що вирішується нами, відзначає: «Слід розглядати як аксіому положення про те, що жодні форми демократії, у тому числі й безпосередня, не можуть нормально функціонувати, розвиватися та вдосконалюватися, якщо вони не забезпечені відповідними гарантіями. У науці під такими гарантіями прийнято розуміти умови, засоби, способи, методи, які забезпечують фактичну реалізацію та всебічний захист народовладдя. Призначення цих гарантій полягає саме в тому, щоб створити найбільш сприятливі умови для здійснення безпосередньої демократії, щоб вона не тільки конституційно проголошувалася «де-юре», але й безперешкодно та послідовно впроваджувалася в життя «де-факто», тобто від передбаченої в законі можливості перетворювалася б у реальну дійсність» [2, с. 328].

Ми поділяємо тези автора з приводу а) неможливості нормального функціонування, розвитку та вдосконалення форм демократії без їх забезпечення відповідними гарантіями; б) призначення гарантій, що полягає у створенні найбільш сприятливих умов для здійснення безпосередньої демократії. Більше того, вказані теоретичні положення вважаємо логічно істинними і по відношенню до юридичних гарантій права громадян України на участь у всеукраїнському та місцевому референдумі.

Водночас, визнання їх логічно істинними з необхідністю вимагає уточнення дефініції самого поняття гарантій, адже умови як одна зі складових їх змісту, за логікою автора, створюють інші, нехай і найбільш сприятливі умови.

Висновки. Зважаючи на вищевикладені теоретичні положення, а також предмет наукового пошуку, що обмежується власне юридичними гарантіями, інтерпретація досліджуваних понять має бути зведена до таких суджень про ці соціально-правові феномени:

1) юридичні гарантії виборчих прав громадян – це система, визначених у національному законодавстві юридичних засобів, які використовуються (чи застосовуються) суб'єктами виборчого процесу, органами публічної влади й їх посадовими особами у зв'язку зі здійсненням своїх компетенційних повноважень, а також заходів, які вживаються ними для практичної реалізації громадянами України своїх можливостей, пов'язаних із формуванням виборчих представницьких органів публічної влади, наданням або ж отриманням представницьких мандатів;

2) юридичні гарантії права громадян України на участь у всеукраїнському та місцевому референдумі – це система, визначених у національному законодавстві юридичних засобів, які використовуються (чи застосовуються) суб'єктами референтного процесу, органами публічної влади й їх посадовими особами у зв'язку зі здійсненням своїх компетенційних повноважень, а також заходів, які вживаються ними для практичної реалізації громадянами України своїх можливостей, пов'язаних із ініціюванням питання про проведення всеукраїнського або місцевого референдуму, формулюванням змісту рішення, що має загальнодержавне чи місцеве значення, а також його затвердженням у результаті всенародного волевиявлення або ж волевиявлення громадян України, які проживають в межах відповідної адміністративно-територіальної одиниці.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Науково-практичний коментар / В. Б. Авер'янов та ін. Харків: Видавництво «Право»; Київ: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. 808 с.

2. Конституційно-правові форми безпосередньої демократії в Україні: проблеми теорії і практики. До 10-ї річниці незалежності України: монографія. Київ: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2001. 356 с.

3. Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Референдуми в Україні: історія та сучасність: монографія. Київ: Ін-т держави і права НАН України, 2000. 248 с.

4. Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Референтне право України: навч. посібник. Київ: «Ліра-К», 2006. 366 с.

5. Сердюк І. А. Чи реальною є можливість волевиявлення громадян України за відсутності законодавства про референдум? Права людини та юридична практика їх захисту: основні напрями їх взаємовпливу та підвищення ефективності в умовах глобалізованого суспільства: *матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої проголошенню Загальної декларації прав людини (м. Дніпро, 9 грудня 2019 р.)*. Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2020. С. 112-115.

6. Тодика О. Ю. Народовладдя на трансформаційному етапі розвитку держави і су-

спільства : монографія. Харків : Право, 2007. 480 с.

7. Христова Г. О. Гарантії прав людини. *Велика українська юридична енциклопедія. Т. 3 : Загальна теорія права.* Харків, 2017. С. 53-56.

Надійшла до редакції 03.06.2021

References

1. Konstytutsiya Ukrainy: Naukovo-praktychnyy komentar [The Constitution of Ukraine: Scientific and practical commentary] / V. B. Aver'yanov ta in. Kharkiv: Vydavnytstvo «Pravo»; Kyiv : Kontsern «Vydavnychyy Dim «In Yure», 2003. 808 s. [in Ukr]

2. Konstytutsiyno-pravovi formy bezposeredn'oyi demokratiyi v Ukraini: problemy teorii i praktyky [Constitutional and legal forms of direct democracy in Ukraine: problems of theory and practice]. Do 10-yi richnytsi nezalezhnosti Ukrainy : monohrafiya. Kyiv: Instytut derzhavy i prava im. V.M. Korets'koho NAN Ukrainy, 2001. 356 s. [in Ukr]

3. Pohorilko, V. F., Fedorenko, V. L. (2000) Referendумы v Ukraini: istoriya ta suchasnist' [Referendums in Ukraine: history and modernity]: monohrafiya. Kyiv : In-t derzhavy i prava NAN Ukrainy. 248 s. [in Ukr]

4. Pohorilko, V. F., Fedorenko, V. L. (2006) Referendne pravo Ukrainy [Referendum law of Ukraine]: navch. posibnyk. Kyiv : «Lira-K». 366 s. [in Ukr]

5. Serdyuk, I. A. (2020) Chy real'noyu ye mozhlyvist' volevyavlennya hromadyan Ukrainy za vidsutnosti zakonodavstva pro referendum? [Referendum law of Ukraine] Prava lyudyny ta yurydychna praktyka yikh zakhystu: osnovni napryamy yikh vzayemovplyvu ta pidvyshchennya efektyvnosti v umovakh hlobalizovanoho suspil'stva : *materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf., prysvyachenoyi proholoshennyu Zahal'noyi deklaratsiyi prav lyudyny (m. Dnipro, 9 hrudnya 2019 r.)*. Dnipro: Dnipropetrovs'kyi derzhavnyy universytet vnutrishnikh sprav. S. 112-115. [in Ukr]

6. Todyka, O. Yu. (2007) Narodovladdya na transformatsiynomu etapi rozvytku derzhavy i suspil'stva [Democracy at the transformational stage of development of the state and society] : monohrafiya. Kharkiv : Pravo. 480 s. [in Ukr]

7. Khrystova, H. O. (2017) Harantiyi prav lyudyny [Guarantees of human rights]. *Velyka ukraïns'ka yurydychna entsyklopediya. T. 3 : Zahal'na teoriya prava.* Kharkiv. S. 53-56. [in Ukr]

ABSTRACT

Liliya Serdiuk. Interpretation of the concepts of legal guarantees of voting rights of citizens of Ukraine and legal guarantees of the right of citizens of Ukraine to participate in all-Ukrainian and local referendums in the modern doctrine of constitutional law. In preparing the article, the author aimed to substantiate the author's concepts "legal guarantees of voting rights of citizens of Ukraine" and "legal guarantees of the right of citizens of Ukraine to participate in all-Ukrainian and local referendums."

The modern doctrine of constitutional law reflects the judgments of legal scholars on such components of the constitutional and legal status of the man and the citizen as guarantees of human rights and freedoms, legal guarantees of human rights, guarantees of the all-Ukrainian referendum, guarantees of the reference process and the mechanism of democracy. Based on this, the following author's definitions of the studied concepts have been substantiated and formulated:

1) legal guarantees of citizens' voting rights is a system of legal remedies defined in national legislation, which are used (or applied) by the actors of the election process, public authorities and their officials in connection with the exercise of their powers, as well as measures, which are used by them for the practical implementation by the citizens of Ukraine of their opportunities related to the formation of elected representative bodies of public authority, the granting or receipt of representative mandates;

2) legal guarantees of the right of citizens of Ukraine to participate in the all-Ukrainian and local referendum is a system of legal remedies defined in the national legislation, which are used (or applied) by the actors of the referendum process, public authorities and their officials in connection with their competencies, as well as the measures they take for the practical implementation by citizens of Ukraine of their opportunities related to initiating the matter of holding an all-Ukrainian or local referendum, formulating the content of a decision of national or local significance, and its approval as a result of national expression of will or expression of will of citizens of Ukraine living within the relevant administrative-territorial unit.

Keywords: *guarantees of human rights and freedoms, legal guarantees of human rights, guarantees of all-Ukrainian referendum, guarantees of referendum process, mechanism of democracy, legal guarantees of Ukrainian citizens' voting rights, legal guarantees of Ukrainian citizens' right to participate in all-Ukrainian and local referendums.*